

De stadslegende van de "vondelingenschuiven" in het Rijksarchief Kortrijk (Berg van Barmhartigheid)

Hendrik Callewier (Rijksarchief Kortrijk/KU Leuven KULAK)

Recent kreeg het Rijksarchief Kortrijk een grondige opfrisbeurt. Het Rijksarchief is ondergebracht in de vroegere Berg van Barmhartigheid. Deze instelling werd in 1627 door Wenzel Cobergher in Kortrijk opgericht. In de Berg kon men tegen een lage rente een lening aangaan, in ruil voor een pand. Het gebouw werd in 1630 ingehuldigd. In 1921 werd de Berg van Barmhartigheid gesloten¹. Het Kortrijkse stadsbestuur kocht het gebouw in 1934. Enkele jaren later werden het stadsarchief en de stadsbibliotheek erin ondergebracht. Sedert 1964 is het Rijksarchief er gehuisvest².

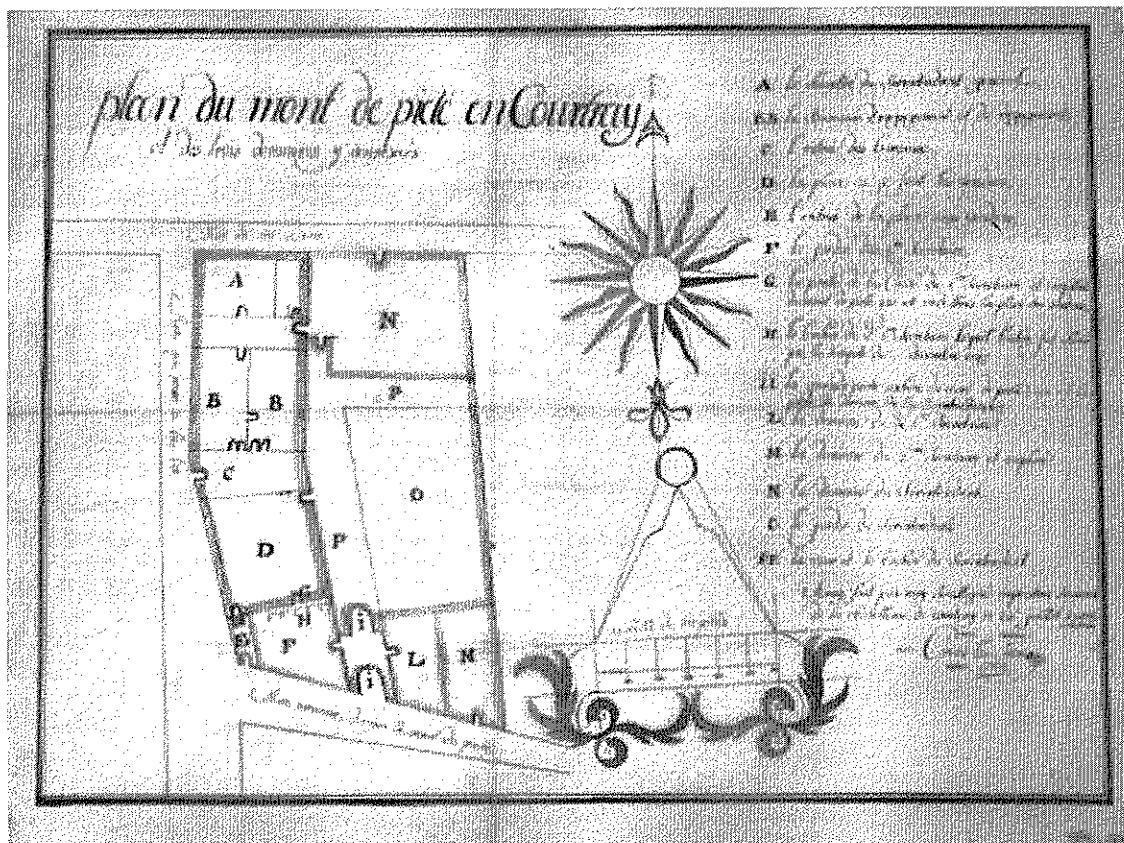

De draaitrommels van de vroegere Berg van Barmhartigheid in het Rijksarchief Kortrijk

¹ Over de Kortrijkse Berg van Barmhartigheid, zie vooral: T. SEVENS, "De Berg van Barmhartigheid te Kortrijk", in *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, 4 (1906-1907), p. 203-220; J. DE BETHUNE, "Bijdrage tot de geschiedenis van het vraagstuk der geldleeners te Kortrijk en van den « Berg van Barmhartigheid » dezer stad", in *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk. Nieuwe reeks*, 18 (1939-1940), p. 156-180.

² E. WARLOP en K. MADDENS, "De nieuwe stadsbibliotheek en het Arrondissementsdepot van het Rijksarchief te Kortrijk", in *De Leiegouw*, 6 (1964), p. 265-271.

Toegang tot het gebouw in de Guido Gezellestraat krijgt men via een kleine deur. De aandacht van de bezoeker wordt in de ruime hal getrokken door twee draaitrommels aan de rechterzijde van de eerste trap. Voor veel Kortrijkzananen zijn dit de befaamde "vondelingenschuiven". Heel wat oudere inwoners van de stad hebben "van horen zeggen" dat in de trommels kinderen te vondeling werden gelegd. Sommigen beweren zich dit nog levendig te herinneren. Het gaat hier om een hardnekkige stadslegende die een eigen leven is gaan leiden. Laten we even kort de geschiedenis van de merkwaardige trommels overlopen.

Plattegrond uit 1748 (Rijksarchief Kortrijk)

Oorspronkelijk waren er niet twee, maar vier draaitrommels. De twee overgebleven trommels zijn verschillend: de ene is eigenlijk een draaideur, terwijl de andere ook een uitsparing heeft waarop iets geplaatst kan worden. Wellicht waren er destijds van elk model twee trommels. Op een grondplan uit 1748 zien we waar ze precies waren gesitueerd: tussen de ruimtes die aangeduid zijn met de letters B en C¹. De letter C toont de hal, met toegang via de huidige Guido Gezellestraat. Links van de hal waren de bureaus van de ontvanger. Wie geld wilde lenen, kon via een van de draaideuren het bureau bereiken. In het model met de uitsparing kon men een pand deponeren. In ruil kreeg men de geleende som geld en een (anoniem) pandbewijs. Wellicht verzekerden de trommels in de eerste plaats de veiligheid van de bureaus. In zekere zin zijn ze te vergelijken met de loketten die we nu nog zien in banken en waarbij de bedienden door glas zijn afgesloten van de klanten. Een bijkomende functie was mogelijk dat de ontvanger niet kon zien wie een pand in bewaring gaf. Zo was ook de anonimiteit van de leners enigszins gegarandeerd. Al was dat laatste wel relatief, want wie een lening wilde aangaan, moest natuurlijk het gebouw in- en uitgaan. Op de centraal gelegen locatie van de Berg was het moeilijk om niet door iemand opgemerkt te worden. Bovendien zien we op een schilderij van Albert Caullet het interieur van het bureau van de ontvanger kort voor de

¹ Rijksarchief Kortrijk, Verzameling Kaarten en plattegronden, nr. 352.

sluiting van de Berg, met op de achtergrond twee trommels. Daarop is duidelijk te zien hoe de ontvanger zijn "klanten" in het bureau zelf ontvangt. Het is uiteraard niet zeker of dit ook zo gebeurde in vroegere tijden.

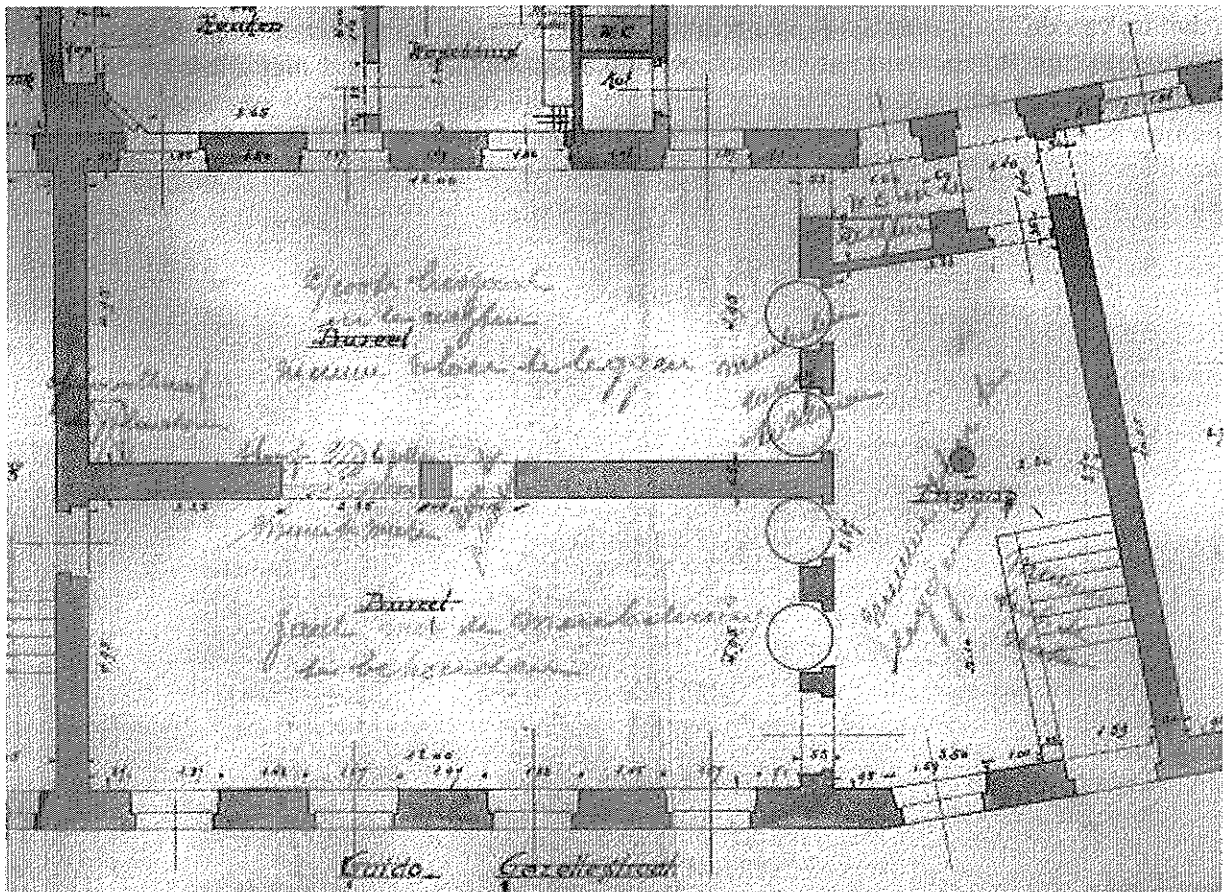

De Berg van Barmhartigheid, schilderij van Albert Caullet (Stedelijke Musea Kortrijk)

Nadat de stad het gebouw had aangekocht in 1934, werden er de stadsbibliotheek en het stadsarchief in ingericht. Er gebeurden grondige verbouwingswerken. Twee van de vier draaideuren werden verwijderd, zoals te zien is op het plan dat al in 1926 werd opgemaakt. Bij de bovenste twee deuren lezen we in potlood: "meubelen weg te nemen". Zo kon men een toegang maken naar de "grote leeszaal" die ingericht zou worden in een van de twee oude kantoren¹. De stad Bergen toonde interesse voor de twee verwijderde deuren. Daar wilde men namelijk in de Berg van Barmhartigheid een museum inrichten. De verdwenen draaideuren van de Berg in Bergen konden vervangen worden door twee Kortrijkse. Het Kortrijkse stadsbestuur stemde dan ook in met de verkoop van de twee oude deuren aan het stadsbestuur van Bergen².

¹ Rijksarchief Kortrijk, Verzameling Kaarten en plattegronden, nr. 188.

² DE BETHUNE, "Bijdrage tot de geschiedenis van het vraagstuk der geldleeners", p. 178.

Plattegrond uit 1926 (Rijksarchief Kortrijk)

Op 21 juli 1944 werd de stad Kortrijk gebombardeerd door de geallieerden. De Berg van Barmhartigheid werd zwaar getroffen. Het gebouw stortte bijna volledig in, enkel de kelders, waar zich o.a. gevangenen bevonden, bleven gespaard. Het meubilair was grotendeels vernield, maar de twee houten trommels, net zoals de overgrote meerderheid van de boeken en handschriften, overleefden het bombardement klaarblijkelijk¹. Bij de heropbouw van de Berg van Barmhartigheid werden de draaitrommels opnieuw in het gebouw verwerkt, zij het aan de andere kant van de hal, waar ze zich nog steeds bevinden.

Zijn de trommels ooit als vondelingenschuiven gebruikt? Dat lijkt erg onwaarschijnlijk. Het was in elk geval niet de bedoeling en de trommels lijken daar ook niet voor geschikt, maar het valt natuurlijk niet helemaal uit te sluiten. Misschien treffen we op een ochtend wel een huilende baby in de trommels aan en wordt de stadslegende van de vondelingenschuiven nieuw leven ingeblazen?

Toch hebben er wel degelijk vondelingenschuiven bestaan, alleen niet in Kortrijk. Tijdens het ancien régime was het te vondeling leggen van kinderen strafbaar. In het Oud archief van de stad Kortrijk, bewaard in het Rijksarchief, vinden we enkele gevallen terug. Zo maakten de schepenen op 13 juli 1688 aan de bevolking bekend dat er de nacht voordien aan de Brugse Poort een *kindt oudt eenighe daghen, wesende een meysken*, te vondeling was gelegd. Een zekere Adriaen Halewin, die woonde bij de Brugse Poort, had het kind in zijn huis opgenomen. Wie inlichtingen kon verschaffen over wie het kind te vondeling had gelegd, of wist wie de moeder was, kreeg een beloning van 25 patacons².

¹ J. SOETE, "De Kortrijkse stadsbibliotheek onder de oorlog", in *De Leiegouw*, 6 (1964), p. 107-110.

² Rijksarchief Kortrijk, Oud Stadsarchief Kortrijk, nr. 5391.

In 1727 werd voor de vierschaar een proces gevoerd tegen Marie Masselis en Robert de Myttere, een 41-jarige zager en wever zonder vaste verblijfplaats. Beiden werden gevangengezet, omdat ze samen een kind hadden verwekt en het vervolgens te vondeling hadden gelegd voor het huis van de Kortrijkse deken Bouckaert¹.

De Berg van Barmhartigheid na het bombardement van 21 juli 1944 (SOMA)

In 1811, onder Napoleon, wilde men het te vondeling leggen uit de criminaliteit halen. Zo wilde de wetgever de vondelingensterfte beperken en kindermoorden voorkomen. In elk arrondissement moest een vondelingenhuis opgericht worden, voorzien van een vondelingenschuif. De wet bleef gedeeltelijk dode letter. Enkel in Antwerpen (1820-1880), Brussel, Bergen, Doornik, Gent (1820-1863), Leuven en Namen werden gedurende enkele decennia vondelingenschuiven ingericht². Eind 20ste eeuw werd op verschillende plaatsen opnieuw gepleit voor het inrichten van vondelingenschuiven. In Hamburg werd in 1999 op particulier initiatief een vondelingenschuif geplaatst. Het initiatief vond navolging in diverse Duitse en andere Europese steden. In Borgerhout nam de vzw Moeders voor Moeders het voortouw: in 2000 kwam er in de Helmstraat 95 een vondelingenschuif. Dit gebeurde niet zonder de nodige discussie, onder meer omdat een aantal politici van het Vlaams Belang zich achter het initiatief hadden geschaard. In 2007, 2009 en 2012 werden er baby's te vondeling gelegd. Ze kregen respectievelijk de namen Thomas Nicolaas, Michael en Adriaan De Kleine. Na adoptie worden de namen van de vondelingen veranderd.

¹ Rijksarchief Kortrijk, Oud Stadsarchief Kortrijk, nrs. 9846 en 12053.

² Over vondelingen in de 19de eeuw, zie o.a.: J. DICKS, *Kinderen van de rekening: de zorg voor wezen, verlaten kinderen en vondelingen in het Brugse (1796 - 1925)*, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2003; M. BLOM-VERLINDEN, "Vondelingen en bestede kinderen te Gent en Antwerpen, 1750-1815." in *Annalen van de Belgische vereniging voor hospitaalgeschiedenis*, 10 (1972), p. 72-129; L. CEUPPENS, *Levensloopenanalyse van de Gentse vondelingen uit. 1830-1831*, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2006.